

Pozsony utcaneveinek politikai indíttatású névváltoztatásai az első Csehszlovák Köztársaság megalakulása után

JÚLIA LOVISEK

NAME CHANGES OF THE STREET IN BRATISLAVA FROM POLITICAL
REASONS AFTER THE CREATION OF THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC

711.73(437.612)(091)

81`373.21(437.612)“1918/1938”

Street names. Name changes. The disintegration of the Austria–Hungarian Monarchy.

A névtani szakirodalomban közhelynek számít az a megállapítás, mely szerint a hivatalos utcanévadás hűen tükrözi a társadalmi-politikai viszonyokat. Így érthető, hogy Pozsony utcanevei a történelem folyamán a politikai és ideológiai hatások nyomán gyakran módosultak. Ezek a változások azonban csak a nemzeti öntudatra való ébredés korától voltak politikailag tudatosak. Pozsony esetében ezt a korszakot az 1848-as forradalomtól datálhatjuk. A korábbi időszakokra jellemző utcanevek úgynevezett természetes utcanévként keletkeztek.

A természetes elnevezések jellemzője, hogy az elnevezés nem tudatos, inkább ösztönös. Az elnevező közösség nem tulajdonnevet akar adni, hanem csak megjelöli valamely tulajdonságával az illető területrészt, hogy megkülönböztesse a többitől. A tulajdonnévvé válás már másodlagos fejlemény (vö. Kálmán 1989, 161).

Az így keletkezett utcanév mindig kapcsolatban van környezetével. Pl. a *Mihály kapu utca* valóban a *Mihály kapu*hoz vezetett, a *Kórház utca*ban megtalálható volt a kórház, és a *Nyerges utca*ban valóban a nyeregkészítők műhelyei voltak.

Az így keletkezett nevek közösségi eredetűek, nem a város vezetősége adta, inkább csak tudomásul vette a közösségben kialakult utcaneveket.

Pozsony esetében a lakosság nemzetiségi összetételére való tekintettel ezek a nevek német és párhuzamosan magyar nyelven voltak használatosak. A hivatalos iratokban, pl. az adófizetők listáján többnyire a német utcanév szerepelt, de a közhasználatban megvolt a magyar megfelelője is. Pl. *Schmiedgasse* – *Kovács utca*, *Brodplatz* – *Kenyérpiac*, *Rauchfangkehrer Gasse* – *Kéményseprő utca*, *Nachtigalen Weg* – *Csalogányvölgyi út*.

Ez a kétnyelvűség „békésen megfért egymás mellett”, nem konkuráltak egymással a különböző nyelvű elnevezések. Ebben az időben az utcanévváltozások az utcák természetes környezetének vagy szerepének változásaiból eredtek, pl. 1658: *Bozapiac* > 1872: *Zöldpiac* > 1877: *Kenyérpiac* > 1879: *Tyúkpiac* > 1880: *Vásár-tér*.¹

Az 1848-as forradalom a magyarság nemzeti öntudatra való ébredésének kicsúcsosodása volt, mely rányomta bélyegét a pozsonyi utcanevekre is, ami az utcanevek magyarosításában nyilvánult meg. Ez Pozsony magyar jellegét volt hivatott erősíteni.

Ez az igyekezet azonban csak rövid ideig éreztette hatását. A szabadságharc leverése után megindult a politikai ellenreakció, mikor az utcanév-változtatások célja egyben politikai reváns is volt. Ez abban nyilvánult meg, hogy a szabadságharc leverésének vezetőiről neveztek el közterületeket, pl. *Haynau utca*, *Jellasics utca*, *Windischgrätz utca*.

A nemzetiségileg toleráns Pozsonyban ezek a változások azonban csak a politikailag kiéleződött időszakokban voltak ennyire szélsőségesek, amit az is bizonyít, hogy a fent említett utca- és térnevek helyére rövid időn belül visszaállították a politikailag semleges utcaneveket.

Pozsony utcaneveinek kiemelten politikai indíttatású névváltoztatásai csak az első világháború után indultak meg. Ebben az időben a városban még a kisebbségben élő szlovákság államalkotó többség pozíciójába került, és az utcanevek megváltoztatása már nemcsak nyelvi, ill. egy etnikumhoz köthető kulturális célokat szolgált, hanem már ideológiai céljai is voltak. Pozsony, a „közös tér” szimbolikus kisajátításával a reális kisajátítást akarták prezentálni. Az etnikailag toleráns, de nemzeti érzéseiben öntudatos pozsonyi polgárok azonban továbbra is megmaradtak a régi magyar–német utcanévhasználat mellett. Ez így maradt az 1930-as évek után is, mikor Pozsony magyar lakosainak száma 20% alá csökkent. Ennek az lett a következménye, hogy az 1920-as nyelvtörvény értelmében a háromnyelvű utcanévtáblákról lekerültek a magyar utcanevek.

A második világháború alatt és után fellángoló szélsőséges ideológiák már nemcsak az utcaneveket változtatták meg, hanem a város lakosságának etnikai összetételét is. Ettől az időszaktól kezdve már nem lehetett használni a magyar és német utca- és térneveket, mert még a magyar és német nyelv használata is be volt tiltva. Az ezek után fellépő kommunista hatalom már csak bevégezte ideológiailag célzott utcanév-változtatásaival azt a szándékot, hogy Pozsony multikulturális német–magyar múltja – ami az utcanevekben is meg volt örökítve – végleg kitöröljön nemcsak az utcanévtáblákról, hanem az emberek emlékezetéből is. Ez azonban csak részben sikerült. Az utcanévtáblákról eltűnhettek a régi pozsonyi utcanevek, de a kisszámú pozsonyi magyarság emlékeiben és nyelvében továbbra is éltek Pozsony közterületeinek magyar nevei. Ez számukra már több volt, mint az utcák megnevezése, ez már része volt a pozsonyi magyarság bizonyos identitástudatának, annak a tudatnak, hogy Pozsony az ő városuk is volt, és nem idegen elemei a városnak.

A jelenkori Pozsony magyarságának túlnyomó többsége azonban már nem rendelkezik ezzel az ismeretanyaggal, és így a közterületek magyar neve sem része identitástudatának, így fennáll az a veszély, hogy végképp feledésbe merül a pozsonyi magyarság nyelvének részét képező névkincs e meghatározó része.

Pozsony politikai célzatú utcanév-változtatásainak első markánsabb korszaka az 1918–1938 közti időszak volt, mely gyökeresen megváltoztatta a mindenkori hatalom utcanevekhez való viszonyulását, s az utcanevek politikai szimbólumokká válását eredményezte.

A kor Pozsonyt érintő legfontosabb történelmi eseményei

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után következett Pozsony történelmében a pozsonyiak legerősebb politikai színvallása. Soha a történelem folyamán nem lépett fel a város lakossága ilyen egységesen és politikailag ennyire motiváltan, mint az 1918–1919-es években, amikor minden erejükkel megpróbálták a várost megtartani Magyarország részeként. Mindezt a nagyhatalmak azon döntése ellenére, hogy Pozsony az újonnan megalakult Csehszlovákiához fog tartozni. Pozsony német és magyar lakossága megpróbált dacolni ezzel a számukra igazságtalannak érzett döntéssel. Igazuk tudatában kérvénnyel fordultak a győztes nagyhatalmakhoz, hogy a város további sorsáról népszavazással döntsenek. Ez azonban nem kedvezett volna az újonnan megalakult Csehszlovákiának, így szóba sem jöhetett a probléma demokratikus megoldása. Pozsony lakossága visszautasította az új hatalommal való kiegyezést. Az ellenállás olyannyira erős és egységes volt, hogy amikor 1919. február 5-én bevonult Pozsonyba az új állam kormánya Vavro Šrobár² vezetésével, a fogadó és ujjongó tömeget Csehországból és az északi területek szlovák falvaiból kellett Pozsonyba „importálni” (vö. Hanák 2004, 122).

Pozsony lakossága még ezek után is minden tőle telhetőt megtett, hogy megváltoztassa a város hovatartozásáról szóló döntést. Általános sztrájkokkal próbálták elérni az általuk kívánt politikai változást, amit az új hatalom úgy tört le, hogy elbocsátották a stratégiai fontosságú vasút és posta sztrájkoló alkalmazottait, és helyettük Csehországból hívtak be vasutasokat és postásokat. Azonban a hatalom egyre durvább repressziója sem tudta megtörni a pozsonyiak ellenállását. Példaként felhozható az 1919. február 12-i, Vavro Šrobár által engedélyezett népgyűlésen történt atrocitás, amikor a cseh legionárusok a népgyűlésen részt vevő pozsonyi lakosok közé lőttek. Ezt a történelmi eseményt különbözőképpen írják le a kor történelmével foglalkozó forrásművek. A legteljesebb objektivitás elérése céljából egy autentikus levéltári dokumentumok alapján összeállított forrásművet használtam (Horváth – Rákoš – Watzka 1977, 294–295), mely segítségével sikerült rekonstruálnom az eseményeket. A forrásmű tartalmazza Luigi Piccione³ Václav Kľofáčhoz⁴ írt levelét, melyben beszámol neki a történetekről. A levélben egyebek mellett megemlíti, hogy az ő parancsa szerint a katonaságnak a kaszárnyákban kellett volna maradnia a felvigyázó őrzáratokon kívül. Ezt a parancsot azonban nem teljesítették, a fegyelmetlen és részben kezelhetetlen katonák szétszéledtek a városban, és konfliktusba keveredtek a lakossággal. Mivel a lakosok ellenálltak a katonák zaklatásának a konfliktus odáig fajult, hogy a katonák löni kezdtek a fegyvertelen tömegbe. A helyszíntre érkező Barecca ezredes,⁵ aki le akarta csillapítani az eseményeket, szintén megsebesült. Egy cseh legionárius lőtte meg. Piccione beszámol arról is, hogy az eseményeknek 8 halálos, 29 súlyos és 63 könnyű sérültje volt, és többek között rámutat arra, hogy a lakosság elégedetlenségét jórészt a hatalom túlságosan kemény fellépése okozta, a sok atrocitás és erőszak, mely a lakosságot érte. Ezekről csak annyit írt, hogy ha az összesről be kellene számolnia, akkor ez könyvnyi terjedelmű adat volna. Többek között azt is közölte írásában, hogy egy 14 éves fiút csak azért szűrt le szuronnyal egy cseh legionárius, mert kokárdát viselt (vö. Horváth – Rákoš – Watzka 1977, 294–295).

Mivel Piccione generálist nem lehet részrehajlással gyanúsítani, ez a rövid részlet is híven tükrözi azt, hogy milyen körülmények között játszódtott le Pozsony Csehszlovákiához való csatolása.

A következő példa, mely képet ad nekünk a kor történelmi hangulatáról, ahhoz az eseményhez fűződik, mikor a Magyar Tanácsköztársaság hadserege „veszélyeztette” Pozsonyt. Vavro Šrobár úgy akarta elkerülni az esetleges pozsonyi felkelést, melyet a Tanácsköztársaság hadseregének közelsége idézhetett volna elő, hogy elrendelte ezer magyar és német lakos – a város vezető személyiségeinek – letartóztatását. Ezeket az embereket túszként csehországi börtönökbe szállíttatta, hogy így „tartsa sakkban” a város lakosságát (vö. Hanák 2004, 170).

Ez az esemény a mai, szlovák történelemmel foglalkozó irodalomban ügyes politikai manőverként van feltüntetve. A szerzők azonban nem veszik figyelembe, hogy Pozsony ekkor már Szlovákia fővárosa, az elhurcolt lakosok pedig az új köztársaság állampolgárai voltak. Ez az esemény inkább Pozsonynak mint megszállt városnak, és lakosainak mint ellenségnek a képét vetíti elénk.

Pozsony új arculatának kialakításához tartozott a város magyar–német jellegének megváltoztatása is. Megkezdődött a város „elszlovákosítása”. A magyar és a német lakosságot ért törvénytelenések miatt sokan áttelepültek Magyarországra és Ausztriába. Megkezdődött a szlovákok tömeges betelepítése, ami rövid idő alatt megváltoztatta a város etnikai összetételét. Bezárták a magyar egyetemet, elbocsátották a magyar tisztségviselőket, közalkalmazottakat, és mivel nem volt elég tanult szlovák, aki az elbocsátott magyarok és németek helyébe léphetett volna, a vezető pozíciókba csehek kerültek. Így alakult ki egy vezető cseh elitréteg, ami a következő történelmi időszakban újabb konfliktusok kialakulásához vezetett.

Mindezek ellenére azonban az itt megmaradt pozsonyi magyar és német lakosság kitartott nemzetisége mellett, és részben sikerült fenntartania Pozsony multikulturális jellegét.

A pozsonyi utcanevek változtatása 1918–1938

Pozsony utcanevei híven tükrözik a várost érő politikai hatásokat. Figyelve az utcanevek változását, láthatóvá válik az új politikai hatalom minden igyekezete, amely arra irányult, hogy kisajátítsa a várost, és megváltoztassa nemzetiségi jellegét. Sőt, ezen túl, el kellett törölni a történelmi múlt bizonyos szimbólumait is. Mivel ezek a szimbólumok megtalálhatóak voltak az utcanevekben is, az új hatalmat képviselő Pozsony megye és város ispánjának, Samuel Zochnak egyik első intézkedése (1919. június 19.) az volt, hogy elrendelte Pozsony közterületeinek névváltoztatását. Az első szakaszban, 1920–1921-ben főleg azokról a személyiségekről elnevezett utcaneveket változtatták meg, melyek a történelmi múltra emlékeztettek, a többi utcanevet egyelőre szlovákra fordították.

A város öt kerületét, melynek határai nem változtak, szintén átnevezték. Az *Óvárost Staré mestora* fordították, *Ferdinándváros* szlovák elnevezése *Vinohrady* (*Szőlős*), *Ferencz-József-városé Dunajská štvrť* (*Duna negyed*) lett. *Terézváros* a *Podzámkok* (*Váralja*) nevet kapta, *Újvárost* pedig *Kvetná dolinára* (*Virágvölgy*) nevezték át.

A második szakaszban tömegesen jelentek meg Pozsony utcaneveiben szlovák személyiségek nevei. Ezek között szép számban akadtak olyan egyéniségek, ame-

lyeket még a szlovák nemzetiségűek sem ismertek. Majdnem minden olyan személyiség, aki kapcsolatba került a szlovák történelemmel utcanévet kapott Pozsonyban, még ha sehogy sem kötődött a városhoz. Erre azért került sor, mivel a nagyméretű betelepítések és a város terjeszkedése miatt új utcákat nyitottak. A 98 új utcát pedig már a kor és a politika igényei szerint kellett elnevezni.

A korszak változó nevű utcái

A vizsgált korszakban a pozsonyi utcanevek változásai markánsak voltak. Az utcanévtáblákon az előző kor személyiségeit nagyrészt felváltották az új politikai érának megfelelő egyéniségek nevei. Ezek az utcanévcserék a kor 352 utcájából 160-at érintettek. Ennél a számnál azonban figyelembe kell venni, hogy 98 új utca keletkezett, melyek nevét csak ritkán változtatták. Nem soroltam az utcanévváltozások közé az utcanevek szlovák nyelvre való lefordítását, amennyiben ezek megtartották eredeti jelentésüket. Az így keletkezett változó utcanevek száma, tekintettel a vizsgált kor hosszára elég magas.

Az utcanévváltozásban érintett 160 utca 245 utcanév-változtatáson esett át. Azok az utcanév-változtatási tendenciák, melyek megsokszorozták a személyiségekről elnevezett utcanevek számát e korszakban, még erőteljesebben nyilvánultak meg.

Amint már az előzőekben írtam, a névváltoztatások meghatározó célja az volt, hogy a múlt személyiségeinek nevét eltüntesse az utcanévtáblákról. Külön érdekesség, hogy néhány esetben a régmúlt ellenfélként számon tartott személyiségei váltották egymást, a történelmi vesztes most győztesként cserélte le riválisát az utcanévtáblán. Így váltotta fel Árpád vezért a történelmi szláv ellenpólusa, Svätopluk.

A legtöbb új utcanév az 1840 körüli szlovák nemzeti ébredés személyiségeinek állított emléket. Így került Pozsony utcanévtábláira Štúr, Hurban, Hodža és Francis, ⁶ hogy csak a legismertebbeket említsem.

Az új személyiségek a szlovák írók, költők, tanárok stb. közül kerültek ki, akik közül csak kevesen kapcsolódtak Pozsony városához.

A Pozsonyhoz nem kötődő személyiségekről elnevezett utcák száma 109, mely az összes változásnak majdnem a felét teszi ki. Pl. 1930: *Obilné námestie* (Gabona tér) > *Kollárovo námestie*⁷ (Kollár tér); 1933: *Neue Gasse durch Spithal Gebäude* (Új utca a Kórház épületén keresztül) > *ulica Jána Hollého*⁸ (Ján Holly utca); 1931: *ulica VII. okruhu* (VII. körúti utca) > *Laučekova*⁹ *ulica* (Lauček utca); 1921: *Cisárska cesta* (Császári út) > *Mudroňova*¹⁰ *ulica* (Mudroň utca); 1930: *Märzeln* > *Podtatranského*¹¹ (*Podtatranský utca*).

Ennek a változásnak azonban volt egy komoly hátránya, mégpedig az, hogy Pozsony utcanevei nagy részben elvesztették egyediségüket, mely a természetes utcanévadás történelmi folyamata alatt alakult ki. Ugyanezen személyek túlnyomó többségéről minden szlovákiai városban neveztek el utcát. Nehezen találhatunk Szlovákiában olyan várost, ahol ne volna *Štúr utca* vagy *Štúr tér*. Így alakult ki az az uniformizált utcanévadás, mely elszürkítette a város utcaneveinek történelmi jellegzetességeit.

A város utcanévtábláiról olyan történelmi személyiségek szorultak ki, akik meghatározták Pozsony történelmét. Így tűnt el a Pozsonyt városi rangra emelő III. András király, és került helyébe Pavel Jozef Šafárik¹² neve. A Pozsonynak előjogokat és egyetemet adó Mátyás király is III. András sorsára jutott. Nevét az utca egyik régebbi elnevezésével cserélték fel, így lett belőle *Schneeweissova ulica* (*Schneeweiss utca*).

Ezek után már csak természetes, hogy azok a történelmi személyek, akik kevésbé kötődtek Pozsonyhoz, pl. Könyves Kálmán, II. Rákóczi Ferenc átadták helyüket Božena Nemcovának¹³ és Ján Bottónak.¹⁴ A legtöbb személyiség, kiről utcát neveztek el, még azzal sem büszkélkedhetett, hogy jelentős író vagy költő. Az általam használt legfontosabb szakirodalomban (Horváth 1990) egyszerűen csak nemzetébresztőként vannak meghatározva.

A városhoz kötődő szlovák személyiségek – tekintettel Pozsony német–magyar jellegére – csak kis számban tartoztak a szlovák történelem kimagasló egyéniségei közé. Ezért a róluk elnevezett utcák száma jóval kisebb a városhoz nem kötődő személyekről elnevezett utcákhoz képest (33:109), ill. a város kevésbé fontos és forgalmas utcái közé tartoznak.

Ebben a korban jelent meg Pozsony utcaneveinek egy új csoportja, mely fontos eseményeknek állít emléket. Így váltotta fel az utcanévtáblán a *Koronázási-domb tere*t október 28-a (*Námestie 28. októbra*), Csehszlovákia megalakulásának dátuma. A Széna téből először *Heydukovo námestie*¹⁵ (*Heyduk tér*), majd még ebben a korban *Námestie 1. mája* (Május 1. tér) lett.

Ha már az eseményekről elnevezett utcákkal foglalkozunk, meg lehet említeni egy rossz fordításból eredő utcanév-változtatást, amelyet még a szakirodalom sem korrigált. A *Torna utca* nevét arról kapta, hogy a középkorban itt rendezték az ünnepi események divatos látványosságát, a lovagi tornát. Többek között ebben az utcában „II. Lajosnak Máriával való nászünnepele alkalmával lovagjátékokat tartottak, amely alkalommal a király levetette lováról Brandeburgi Györgyöt” (Ortvay 1991, 534). Mivel a névváltoztatók valószínűleg nem ismerték az utca nevének eredetét, a *Torna utcát* tükörfordítással *Telocvičná ulicára* (*Testnevelés utcára*) fordították ahelyett, hogy az eredeti értelemnek megfelelőbb *Turnajová ulica* nevet adták volna.

A személyekhez nem köthető utcanév-változtatások száma jóval alacsonyabb (100). Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy túlnyomó többségbe kerültek a személyekről elnevezett utcák, másrészt azzal, hogy a személyekhez nem kötődő utcanevek kevésbé voltak problémásak az új politikai elit részére. Ha voltak is ilyen változások, akkor ezek főleg azzal magyarázhatóak, hogy a város fejlődése által bizonyos új utcák, melyeket először a környező dűlőkről neveztek el, később új, jellemzőbb nevet kaptak, pl. növényekről vagy az utca fekvéséről, domborzatáról. Pl. a Buková ulica (*Bükkfa utca*), *Broskyňová ulica* (*Őszibarackfa utca*), *Jaseňová ulica* (*Kőrisfa utca*), *Javorová ulica* (*Jávorfal utca*), *Malinová ulica* (*Málna utca*), *Nad lomom* (*Kőfejtő felett*), *U Habanského mlyna* (*Habán malomnál*).

Ritkaságszámba mennek azok az utcák, melyek több névváltoztatáson is átesetek. Kivételként meg kell említenünk a Duna-part egy részét, mely 15 névváltozáson esett át ezen a korszakon belül. Ebben közrejátszott az a tény is, hogy a Duna-part szóban forgó részét több részre, utcára osztották, majd ezeket az utcákat összevonták egy utcává, majd újra felosztották. 1921: *Molnár utca* > *Mlynská cesta*, *Karls-*

dorferstrasse > *Karloveská ulica*, *Zuckermanl Lände* > *Podhradské nábrežie*; 1928: *Simonyiho rad* > *Jeseninovo nábrežie*, *Príboj-Donaulände* > *Jiráskovo nábrežie*; 1931: *Karloveská cesta* > *Dunajské nábrežie*, *nábrežie farára Scherza* > *Kačkovo nábrežie*, *Steinwallovo nábrežie* > *Mockovo nábrežie*, *Vítězova ulica* > *Trokanova ulica*.

E korszak utcanév-változtatásai nemcsak gyökeresen megváltoztatták az előző korok utcaneveit, de sajnos részben sikerült elszűrkiéniük a pozsonyi utcanevek jellegzetességét azzal, hogy olyan új utcanevek kerültek használatba, amelyek nem kötődtek jellegzetesen Pozsonyhoz, ill. nem tükrözték az utca valamely jellegzetességét.

A korszak változatlan nevű utcái

A vizsgált korszak változatlan utcaneveit két csoportra lehet osztani. Az első csoportot az a 132 utca alkotja, mely nevét átmentette az előző korszakból. A másik csoportot az az 58 utca alkotja, mely ebben a korszakban alakult „időtálló” névvel.

Érdekesség, hogy annak ellenére, hogy a személyekről elnevezett utcák nevei változtak a legnagyobb arányban, a változatlan utcanevek csoportjában is szép számban fennmaradtak személyekről elnevezett utcák (54). Ezek a személyiségek általában nem történelmi vagy politikai egyéniségek, legtöbbjük tudós, művész, történész stb., pl. Liszt, Madách, Messerschmidt, Fadrusz, Bél Mátyás. Ehhez kapcsolódik az újonnan alakult, személyekről elnevezett 25 utca, melyek már „a kor igényének megfelelő” személyiségek neveit kapták, pl. Kmeť,¹⁶ Mošovský,¹⁷ Porubský és Lichard,¹⁸ Pöck,¹⁹ Rizner,²⁰ Jánošík,²¹ Smetana,²² Pokorný.²³

A változatlan utcanevek nagyságrendben következő csoportja – 32 utcanévvel – azokról az építményekről elnevezett utcák, melyek már hosszú idő óta névadói az utcának, a pozsonyiak utcanévhasználatának szinte megváltoztathatatlan részei. Pl. *Kapucínska ulica* (*Kapucinus utca*), *Špitálska ulica* (*Kórház utca*), *Kapitulská ulica* (*Káptalan utca*), *Františkánska ulica* (*Ferences utca*), *Klariská ulica* (*Klarissza utca*), *Jozefská ulica*²⁴ (*József utca*), *Školská ulica* (*Iskola utca*), *Mikulášska ulica*²⁵ (*Miklós utca*), *Poštová ulica* (*Posta utca*) stb. Ezen utcák szlovákosítása sem járt különösebb nehézséggel, mivel elegendő volt őket lefordítani.

A harmadik legnagyobb csoportot azok az utcanevek adták, amelyek valamilyen földrajzi helyhez kapcsolódnak (27). Ebben a csoportban új elemként megjelentek azok a mesterséges utcanevek, melyek valamilyen ország, város vagy falu nevét kapták. Pl. *Poľská ulica* (*Lengyel utca*), *Jugoslávka ulica* (*Jugoszláv utca*), *Ruská ulica* (*Orosz utca*), *Záhrebská ulica* (*Zágráb utca*). Amint a példákön is láthatjuk, a legtöbb ország vagy város, melynek neve felkerült az utcanévtáblákra a szlávok együvé tartozását volt hivatva szimbolizálni.

Mivel a város domborzatához és az utca fekvéséhez alkalmazkodó utcanevek is időtálló tényezőkhöz kötődtek, ezek az utcanevek is elég szép számban, 18 esetben maradtak változatlanok. Pl. *Vodný vrch* (*Vízhegy*), *Kalvária* (*Kálvária hegy*), *Kráľovské údolie* (*Királyvölgy*), *Slávičie údolie* (*Csalogányvölgy*), *Na vršku* (*Csúcsocskán*).

A következő csoportot a növényekről elnevezett utcák alkották (9). Itt meg kell említeni, hogy ezen a csoporton belül túlsúlyban vannak az újonnan kialakult utcanevek 5 utcával. Pl. *Šípková ulica* (*Csipkerózsa utca*), *Vřbová ulica* (*Fűzfa utca*),

Čerešňová ulica (Cseresznye utca), Dubová ulica (Tölgyfa utca), Topolová ulica (Nyárfa utca).

Az iparral és a kereskedelemmel kapcsolatos utcanevek csoportja szinte teljesen az előző korszakokból fennmaradt utcaneveket tartalmazza. Ezek azok az utcanevek, amelyek megszokottságuk révén szinte „bevésődtek” Pozsony lakosainak tudatába, és politikailag sem volt semmi oka az új hatalomnak, hogy ezt megváltoztassa. Nehéz is lett volna, mivel valószínűsíthető volt, hogy a lakosok megmaradnak a régi utcanév használatánál. Pl. *Drevená ulica* (Fa utca), *Kamenné námestie* (Kő tér), *Klobučnícka ulica* (Kalapos utca), *Kolárska ulica* (Bognár utca), *Kominárska ulica* (Kéményseprő utca), *Povraznícka ulica* (Kötélverő utca), *Kováčska ulica* (Kovács utca) és a *Kopáčska ulica* (Kapás utca).

A változatlan utcanevek között meg kell még említeni azt a 7 utcát, melyek nevüket az utca nagyságáról, alakjáról kapták. Ezek az utcák sem voltak politikailag problematikusak, ezért nem állt fenn az az igény, hogy megváltoztassák nevüket. Pl. *Úzka ulica* (Szűk utca), *Vysoká ulica* (Magas utca), *Podjazd* (Boltív), *Malá ulica* (Kis utca), *Krátka ulica* (Rövid utca).

A többi változatlan utcanév számszerűsítve már nem volt annyira meghatározó, hogy egyes csoportjait külön megemlítssem.

Összegzés

A tárgyalt korszak utcanév-változtatásai új elemet hoztak Pozsony utcaneveinek világába, mégpedig azt a politikailag motivált szándékot, hogy Pozsony történelmének egy részét kitöröljék az emberek emlékezetéből.

Ez a precedens értékű politikai hozzáállás a további korokra is rányomta bélyegét, pedig a régi utcanevek éppúgy részévé váltak a város történelmének, mint a régi épületek, szobrok vagy más történelmi értékek, és ezért hasonló védelmet érdemeltek volna. Mindezt tudomásul kellett volna venniük azoknak a mindenkori döntéshozó hatalmaknak, amelyek hatáskörébe tartoztak az utcanév-változtatások.

Sajnálatos, hogy az utcanév-változtató döntéshozókból hiányzott az a gondolat, melyet Lanstyák István nagyon frappánsan így fogalmazott meg: „Nem árt, ha tudatosítjuk: még a leghíresebb és legmegbecsültebb nemzeti hős sem kell, hogy szükségyszerűen jelen legyen bármely város utcanévanyagában: az, hogy egy városban nincs Kossuth vagy Štúr utca, egyáltalán nem jelenti Kossuth vagy Štúr lebecsülését. Az ilyen személyiségek emlékéét más módon, hatékonyabban is lehet ápolni. A nagyobb városok külső negyedeiben pedig bőven nyílik lehetőség a tiszteletnek ilyen módon való kifejezésére” (Lanstyák 1998, 107).

Az, hogy Pozsony történelmi központjában van *Štúr utca* és pár száz méterre tőle *Štúr tér* is, elég kifejező bizonyítéka az utcanevekre ható politikumnak. Mintha „már nem is az volna az igazán fontos, hogy az utcának neve legyen, hanem az, hogy egy bizonyos személyiség »utcát kapjon«” (Lanstyák 1998, 106). Lanstyák szavai rámutatnak a politikum utcanevekre való hatására, ami jellemző volt a mesterseges utcanévadás összes történelmi korszakára. Azonban ezek a hatások a korszakra jellemző politikai „klíma” szerint hol erősebben, hol gyengébben jutottak kifejezésre.

Pozsony utcaneveire azonban nemcsak a politikai és ideológiai változások hatottak. Meghatározó szerepe volt az 1919 utáni összes történelmi korszakban annak a – Lubomír Lipták szlovák történész által megfogalmazott – motivációnak, hogy az utcanevekben ki kell hangsúlyozni a szlovák elemet. Ez a fajta kihangsúlyozás azonban a magyar nemzeti múltra és államiságra emlékeztető utcanevek teljes felszámolásához vezetett. Mintha ezzel ki akarták volna törölni Pozsony történelmének és kialakulásának ezt a meghatározó részét.

Ha már ez megtörténhetett a hivatalos utcanévadás folyamatában, akkor legalább azon kell fáradoznunk, hogy ezen ismeretek és történelmi adatok ne tűnjenek a feledés homályába, hogy minél átfogóbban fel legyenek dolgozva, és meg legyenek örökítve a jelen és a későbbi korok számára.

Jegyzetek

1. Mai *námestie Slovenského Národného Povstania* (Szlovák nemzeti felkelés tere).
2. A csehszlovák kormány teljhatalmú szlovákiai megbízottja.
3. Mai Szlovákia területét megszálló antanthatalmak katonai vezetője.
4. Az újonnan alakult csehszlovák kormány védelmi minisztere.
5. A Pozsonyt megszállva tartó antanthadsereg olasz parancsnoka.
6. Az 1848-as szlovák önrendelkezési próbálkozás politikai vezetői.
7. Szlovák költő.
8. Szlovák költő.
9. Szlovák író.
10. Szlovák jogász.
11. Szlovák földrajztudós.
12. 18. századi író, aki a szlávok történelmi múltjával foglalkozott.
13. Cseh író.
14. Szlovák költő.
15. Cseh költő.
16. Szlovák író és gyűjtő.
17. Szlovák egyházi író.
18. Szlovák újságírók.
19. Szlovák pap.
20. Szlovák könyvtáros.
21. Idealizált szlovák betyár.
22. Cseh zeneszerző.
23. Cseh író.
24. Az utcában található szegényház Szent József nevét viseli.
25. A *Szent Miklós templom* után.

Felhasznált irodalom

- Hanák, Jozef 2004. *Obsadenie Bratislavy*. Bratislava, Albert Marenčín Vydavateľstvo PT.
- Horváth, Vladimír 1990. *Bratislavský topografický lexikon*. Bratislava, Tatran.
- Horváth, Vladimír – Rákoš, Elemír – Watzka, Jozef 1977. *Bratislava. Hlavné mesto Slovenska. Pripojenie Bratislavy k Československej republike roku 1918–1919. Dokumenty. Archív hlavného mesta SSR Bratislavy*. Bratislava, Obzor.

Kálmán Béla 1989. *A nevek világa*. Debrecen, Csokonai Kiadó.

Lanstyák István 1998. Utcanevek a múltó időben. In uó: *Nyelvünkben – otthon*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 100–111. p.

Ortvay Tivadar 1991. *Pozsony város utcái és terei. A város története utca- és térnevekben*. Budapest, Püski-Regió.

JÚLIA LOVISEK

NAME CHANGES OF THE STREET IN BRATISLAVA FROM POLITICAL REASONS AFTER THE CREATION OF THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC

The study deals with the creation of street names in Bratislava and their changes of political character in the period from 1918 to 1938. This period was determining in the changes of Bratislava street names, because not only one political change happened, but with the creation of a new country, Czechoslovakia, an ethical re-arrangement started. In the period of street name changes, in 1921 in the city the Slovaks that were in minority position got to the position of a nation creating a state. For them, changing street names served not only for language and ethnically cultural goals, but it had also ideological goals, too. Symbolical dispossessing of Bratislava, the „joint square“, with which they wanted to represent real dispossession.

The author describes all those historical events that determined these street name changes of political character. From the 352 streets of Bratislava, the study statistically processes 245 street name changes of 160 streets. By introducing these data the author emphasizes the political goal - causing street name changes - to re-write the history of Bratislava and to erase everything that recalls German and Hungarian past of Bratislava. The result of this political effort was that street names of Bratislava lost that character that was created through the history.